

EXCLUDEREA PROBELOR DIN CAUZELE PENALE ÎN PROCEDURILE STATELOR STRĂINE: ANALIZA COMPARATIVĂ

EXCLUSION OF EVIDENCE FROM CRIMINAL CASES IN FOREIGN STATE PROCEDURES: A COMPARATIVE ANALYSIS

LEONTIEVA Svetlana,
Universitatea de Stat din Moldova
email: leontievasvetlana58@gmail.com
ORCID: 0009-0005-2481-533X

Summary

Exclusionary rules have been the subject of intense debate in the literature of recent and past years. Many studies explore in detail the characteristics of the law of evidence associated with one or more countries. Only some of them have discussed the possibility to think of a harmonize solution to the problem between countries (in Europe or outside of Europe), based on the same logic of exclusion that is shared by all. The purpose of this study is to categorise the fundamental principles of the exclusionary rules and explain the rationale behind exclusionary rules, in order to propose a collective, uniform solution to problems across Europe.

Cuvintele-cheie: sisteme de drept, drept comparat, procedura penală, excluderea probelor, fructul pomului otrăvit.

Dezbaterile legate de excluderea probelor în procesele penale continuă să persiste în doctrina de specialitate din mai multe state. Unii doctrinari consideră că o probă trebuie să fie admisă exclusiv în baza valorii sale intrinseci, fără a face referire la alte considerații externe. O altă părere susținută în literatura de specialitate este că sistemele de justiție penală sunt menite să servească multe idealuri printre care se regăsește și stabilirea adevărului, iar procesele penale trebuie să fie concepute în așa fel încât să asigure rezolvarea echilibrată a tuturor intereselor conflictuale [1]. Acest articol își propune să analizeze regimurile de excludere a probelor obținute ilegal sau necorespunzător în Marea Britanie, Statele Unite, Italia, oferind un cadru de referință comparativă informativ.

Deși erorile în pronunțarea sentințelor judecătorești sunt inevitabile, cea mai bună soluție rămâne să se adopte o distribuție a erorilor care să favorizeze transformarea condamnărilor eronate în achitări eronate. Această realitate se datorează faptului că, conform doctrinei exprimate de juristul englez William Blackstone, care a fost adoptată ca fundament al jurisprudenței penale - este considerat că “este mai bine ca zece persoane vinovate să scape pedeapsa penală, decât ca un nevinovat să fie condamnat” [2, pag. 164]. Această preferință pentru achitări false în detrimentul condamnărilor false a condus la dezvoltarea principiilor precum prezumția de nevinovăție a acuzatului, responsabilitatea probării fiind a procurorului sau statului și standardul de probă *in dubio pro reo*. De asemenea, consacrarea acestor principii în procedura penală este motivul pentru care orice îndoială cu privire la existența sau non-existența unui fapt relevant sau cu privire la o chestiune relevantă în procesele penale este soluționată în favoarea acuzatului. Aceste principii sunt integrate și în legislația procesuală penală a Republicii Moldova.

Pornind de la premisa că analiza comparativă a sistemelor juridice poate clarifica modul în care diferite valori și tradiții legale au influențat reglementările referitoare la probele obținute ilegal, în acest articol am propus să comparăm și să evidențiem abordările privind excluderea probelor obținute ilegal în anumite jurisdicții selectate. Alegerea acestor țări pentru cercetarea comparativă se bazează pe următoarele considerații.

Regulile moderne privind excluderea probelor variază în toate jurisdicțiile de drept comun, însă toate au fost influențate de dreptul comun englez. Din 1783, dreptul comun a permis admiterea anumitor probe, indiferent de modul în care au fost obținute. Istoric, dreptul englez a fost reticent în a exclude probele obținute ilegal și poziția tradițională a dreptului comun a fost că nelegalitatea metodei de colectare a probelor nu afectează admisibilitatea acestora, principiu exprimat clar de judecătorul Crompton în dosarul din 1862 *Leatham*: „Nu contează cum o obțineți; chiar dacă furați, va fi admisibilă ca probă”[3].

Conform legislației engleze actuale, probele obținute ilegal sunt guvernate atât de precedentul judiciar cât și de legea. Cele mai importante prevederi sunt secțiunea 76 și 78 din Actul privind Poliția și Probele Penale din 1984 (PACE). Secțiunea 76 al PACE stabilește două motive pentru excluderea obligatorie referitoare la mărturiile pe care poate să se bazeze acuzarea. Mărturiile sunt definite în secțiunea 82(1) PACE ca „orice declarație totală sau parțială adversă persoanei care a făcut-o, indiferent dacă a fost făcută unei persoane cu autoritate sau nu și fie că este făcută în cuvinte sau în alt mod”. În conformitate cu articolul 76 alineatul (2) litera (a) PACE, orice mărturisire făcută de un acuzat care a fost obținută prin oprimarea este automat inadmisibilă. Oprimarea este parțial definită ca incluzând „tortura, inumană și tratament degradant și utilizarea sau amenințarea cu violența (indiferent dacă echivalează sau nu cu tortură)”. Secțiunea 76(2)(b) PACE stabilește un test de fiabilitate, conform căruia probele sunt automat inadmisibile dacă a fost obținută „în consecință a oricărei spuse sau făcute care era de natură, în împrejurările existente la acea vreme, să facă nesigură orice mărturisire care ar putea fi făcută de el ca urmare a acesteia”. Sarcina probei revine acuzării să demonstreze că probele nu au fost obținute în niciuna dintre cele două modalități stabilite la secțiune 76 [4].

Regula automată de excludere prevăzută de secțiunea 76 PACE este completată de puterea de excludere discreționară conform secțiunii 78 par. (1) PACE, care prevede că în orice procedură, instanța poate refuza să permită prezentarea probelor pe care acuzarea intenționează să se bazeze, dacă instanței i se pare că, având în vedere toate circumstanțele, inclusiv circumstanțele în care proba a fost obținută, admiterea probei ar avea un efect atât de advers asupra corectitudinii procedurii încât instanța nu ar trebui să o admită [5].

În cele din urmă, pe lângă punctele 76 și 78 din PACE, există al treia punct pe care instanțele au posibilitatea să excludă probele obținute ilegal. Secțiunea 82 par. (3) PACE păstrează discreția excluderii la comun a dreptului obișnuit. Prin urmare, instanțele încă au puterea de a exclude probele dacă acestea sunt „mai prejudiciabile decât probante”, așa cum s-a stabilit în cauza *Sang*, deși este discutabil dacă acest lucru adaugă ceva la testul de echitate formulat în mod larg în punctul 78.

Analizând jurisdicțiile de drept comun, putem afirma că leagănul regulii de excludere a probelor obținute ilegal și necorespunzător sunt Statele Unite. În SUA, excluderea probelor obținute ilegal din cauzele penale se bazează pe regula de excludere (exclusionary rule), care este o doctrină juridică ce protejează drepturile constituționale ale inculpaților prin interzicerea utilizării probelor obținute prin metode ilegale sau neconstituționale. Această regulă derivă în principal din

interpretarea Al Patrulea Amendament al Constituției Statelor Unite, care protejează împotriva perchezițiilor și confiscărilor nejustificate.

Analizând excluderea probelor în Statele Unite ale Americii, menționăm că regula excluderii probelor obținute ilegal a fost stabilită de Curtea Supremă a Statelor Unite în cauza *Weeks v. United States* (1914), unde s-a decis că probele obținute prin încălcarea Al Patrulea Amendament nu pot fi utilizate în urmăriri penale federale. În 1961, cauza *Mapp v. Ohio* această regulă a fost extinsă și la nivelul statelor, astfel încât probele obținute ilegal nu pot fi folosite nici în instanțele de fond.

Al Patrulea Amendament al Constituției SUA protejează împotriva perchezițiilor și confiscărilor nejustificate, cerând ca autoritățile să obțină un mandat de percheziție bazat pe o cauză probabilă înainte de a efectua percheziții și confiscări. În cazul încălcării acestui amendament, probele obținute astfel sunt considerate ilegale și, prin regula de excludere, nu pot fi prezentate în instanță.

Vorbind de regulile excluderii probelor viciate în SUA, nu putem să nu evidențiem regula "*fruit of the poisonous tree*", o doctrină juridică din dreptul penal american care extinde regula de excludere a probelor obținute ilegal. Conform acestei reguli, nu doar probele obținute direct prin metode ilegale sau neconstituționale sunt inadmisibile, dar și orice alte probe derivate din acele probe ilegale. Regula a fost clarificată și extinsă prin decizii ale Curții Supreme a Statelor Unite, precum cauza *Silverthorne Lumber Co. v. United States* (1920) și *Nardone v. United States* (1939). Una dintre cauze emblematice este cauza *Wong Sun v. United States* (1963), unde Curtea Supremă a consolidat regula, declarând că orice probă derivată dintr-o încălcare constituțională inițială este inadmisibilă

În sistemele de drept continental, regula "*fruit of the poisonous tree*" nu este adoptată în mod explicit și uniform, însă există concepte similare și au fost preluate practici juridice care reflectă aceleași principii. În multe jurisdicții de drept continental, excluderea probelor obținute ilegal este strâns legată de protecția drepturilor fundamentale, similar cu abordarea din dreptul american. La fel, Judecătorii din sistemele de drept continental pot aplica principii similare cu regula "*fruit of the poisonous tree*" prin excluderea probelor derivate, deși acest lucru depinde de circumstanțele specifice și de interpretarea legislației naționale.

Sistemul italian de excludere a probelor se concentrează pe două concepte concurente: *nullità* (nulătăți) și *inutilizzabilità* (neutilizabilitatea sau inadmisibilitatea). Pentru ambele categorii, legea procesual-penală stabilește reguli generale și o serie de prevederi specifice.

Pentru nulătăți, regulile generale se regăsesc în articolul 178 din Codul de procedură penală, care prevede încălcările care duc la nulitatea actelor procedurale (inclusiv probelor). Prevederea este generală, în sensul că acoperă toate actele procedurale afectate de viciile stipulate în articol. În ceea ce privește colectarea probelor, este relevantă prevederea literei c) al articolului prenotat, care se concentrează pe încălcarea dreptului învinuitului de a fi asistat și de a fi reprezentat în timpul procedurilor. Dacă probele sunt colectate cu încălcarea acestui drept, probele sunt viciate de nulitate [6].

Pe lângă prevederile generale, codul conține și prevederi specifice. Prevederile privind nulitățile sunt prevăzute în mai multe articole din codul de procedură penală și stabilesc nulitatea unui act procedural specific ca urmare a încălcării unor condiții legale. Totuși, există puține cazuri de nulități speciale care afectează probele (exemple clasice sunt nulitatea declarațiilor unui martor din cauza lipsei informării privind privilegiul de a nu depune declarații împotriva unui membru de familie). Probele afectate de nulitate nu pot fi introduse în proces. Dacă nulitatea apare în timpul

procesului, probele nu pot fi utilizate. Cu toate acestea, nulitățile pot fi „sanate” dacă nu sunt reclamate imediat și, în orice caz, dacă nu sunt declarate până la finalul procedurilor în primă instanță.

Pentru non-utilizare, principala prevedere generală este cea prevăzută la Articolul 191, care interzice utilizarea probelor obținute cu încălcarea interdicțiilor stabilite de lege [6]. Alături de această prevedere, codul stabilește încă două reguli de natură generală. Una dintre ele este conținută în Articolul 189 și stabilește că probele nereglementate în mod explicit de lege sunt admisibile doar dacă pot fi utile pentru constatarea faptelor și în măsura în care nu afectează libertatea morală a persoanei. Evident, această regulă conține o interdicție generală de a admite (și utiliza) probe care afectează libertatea morală sau integritatea morală a persoanei. Curtea de Casație a interpretat extensiv această prevedere și a mers până acolo încât a afirmat că probele admise cu încălcarea drepturilor constituționale ale persoanei ar trebui să fie inadmisibile.

O altă prevedere generală este cea a Articolului 526. Aceasta se referă la încheierea audierii în fața instanței de judecată. Înainte de deliberare, instanța ar trebui să stabilească formal care probe pot fi utilizate în proces și care nu. În acest sens, Articolul 526 prevede că instanța nu poate utiliza pentru decizie alte probe decât cele introduse legal în proces. Alături de aceste prevederi generale, există și o serie de situații în care legea prevede în mod explicit neutilizarea anumitor categorii de probe, în cazul nerespectării unor condiții procedurale specifice [7]. De exemplu, probele obținute prin tortură trebuie întotdeauna excluse, cu excepția faptului că pot fi folosite împotriva celor care au comis tortura. De asemenea, legea prevede o serie de motive specifice de neutilizare în domeniul interceptărilor. Neutilizarea este o sancțiune mult mai severă decât nulitatea. În fapt, nu poate fi „sanitizată” și instanța este întotdeauna obligată să o declare.

O amplă dezbateră doctrinară se concentrează asupra modului corect de identificare a unei interdicții de a utiliza probele în normele codului de procedură penală. În fapt, doar în puține cazuri dispozițiile codului folosesc expresia „este interzis”. În mod evident, cei care au redactat noul cod de procedura italiană nu au dorit să restrângă excluderea probelor doar la aceste câteva cazuri. Majoritatea autorilor tind să creadă că o interdicție legală poate fi exprimată și în termeni mai puțin expliciți. Unii ajung la concluzia că excluderea trebuie să fie aplicată ori de câte ori legea nu prevede un drept explicit de a admite anumite probe. Aceștia raționează că, de fiecare dată când o informație nu poate fi admisă în niciun mod legal în proces, lipsește puterea de a admite acea probă. Alții favorizează o abordare mai largă (adică în direcția mai multor excluderi), afirmând că o interdicție poate deriva nu doar din absența puterii autorităților de a colecta anumite probe, ci și din exercitarea greșită sau necorespunzătoare a acestei puteri de colectare a probelor. Această abordare ia în considerare, în alte cuvinte, și toate condițiile legale pentru colectarea probelor ca fiind cazuri de interdicții indirecte (sau implicite), cel puțin atunci când este clar că acele condiții sunt considerate esențiale.

Aceasta conduce la concluzia că, în majoritatea cazurilor în care a existat o abatere de la o regulă codificată privind colectarea probelor, probele trebuie să fie excluse (sau, în orice caz, să nu fie utilizate, dacă nu au fost excluse la timp în timpul procedurilor). În opinia mai multor autori, domeniul de aplicare al regulilor de excludere se extinde prin analiza interesului protejat de regula care a fost încălcată, în special prin luarea în considerare a protecției drepturilor fundamentale și a necesității de a proteja logica solidă a constatării faptelor.

Trebuie menționat, de asemenea, că, pe lângă regula generală privind inutilizabilitatea (referitoare la încălcarea interdicțiilor probatorii), există o serie de dispoziții speciale, care stipulează în mod expres că anumite informații nu pot fi utilizate în anumite cazuri. De exemplu,

perchezițiile efectuate în biroul avocaților fără respectarea unor măsuri de protecție specifice; probele obținute prin tortură; probele obținute prin interceptări telefonice cu încălcarea unor reguli specifice etc. Aceste cazuri de interdicții „independente” sau „autonome”.

Analizând sistemul italian, în primul rând, trebuie evidențiat că, deși traducerea literală a expresiei italiene „*inutilizzabilità della prova*” se referă la interdicția de a utiliza probele, această situație poate fi denumită și „excluderea probelor”. Ori de câte ori instanța de judecată identifică o interdicție, probele trebuie de fapt excluse din dosar. Acest lucru nu înseamnă însă că toate probele prezente în dosar la sfârșitul procesului sau la sfârșitul unei etape procedurale pot fi întotdeauna utilizate. Conceptul de „inutilizabilitate” se extinde la acele cazuri în care informația a rămas în dosar până la sfârșit (fie pentru că nu a fost contestată, fie pentru că nimeni nu a observat încălcarea anterior). Dacă informația poate fi clasificată ca „obținută cu încălcarea unei interdicții legale”, aceasta nu poate fi utilizată pentru adoptarea deciziei finale, chiar dacă rămâne în materialele cauzei penale examinate.

În al doilea rând, doctrinarii italieni subliniază că interdicția de a utiliza probele corespunde, de fapt, unei interdicții de a face referire la respectivele probe în motivele scrise ale deciziei. În Italia, în articolul 111, secțiunea 6 a Constituției este prevăzut ca toate deciziile să fie însoțite de motive scrise, chiar și atunci când decizia este luată de paneluri compuse din judecători [8].

În al treilea rând, conceptul de „inutilizabilitate” se referă direct la o decizie specifică ce trebuie luată. Probele nu pot fi utilizate în vederea luării acelei decizii, în cadrul acelei etape procedurale specifice. Acest lucru înseamnă că „inutilizabilitatea” (sau excluderea) poate funcționa diferit în raport cu decizii diferite și etape procedurale diferite. De exemplu, probele investigative nu pot fi utilizate în etapa procesului, dar sunt perfect utilizabile pentru deciziile privind detențiile preventive sau luarea măsurilor investigative.

În Italia, excluderea probelor este un concept care este aplicat mai mult la faza de examinare în fond. La faza de urmărire penală, probele sunt colectate de procurori și poliție fără adoptarea deciziei cu privire la admisibilitate. Spre deosebire de Republica Moldova, în Italia nu există la etapă urmăririi penale un moment în care din dosarul sunt eliminate probe viciate. În opinia doctrinarilor italieni, un astfel de control ar fi inutil din cauză că probele încă nu sunt transmise instanței de judecată. Cu toate acestea, acest lucru nu înseamnă că regulile de excludere nu pot juca un rol deja în etapa de investigație. Dacă un element este viciat, înseamnă că nu poate fi utilizat pentru o decizie care trebuie luată în timpul fazei pre-procesuale: de exemplu, plasarea unei persoane în custodie, sau emiterea unor mijloace de investigație intruzive (de exemplu, interceptări), sau trimiterea în judecată a acuzatului.

În procedura penală italiană, regulile de neutilizare, la fel ca și nulitățile, nu implică neapărat eliminarea probei viciate din dosar, dar cu siguranță exclud instanța/judecătorul competent să-și bazeze decizia pe acel element. Merită subliniat, că regulile de excludere care operează în faza de investigație sunt totuși mai puține decât în faza de judecare în fond.

În concluzie putem afirma că compararea procedurii excluderii probelor între sistemul de drept comun și sistemul de drept continental dezvăluie diferențe semnificative în abordare, filosofie și aplicare.

În sistemul de drept comun, în special în Statele Unite, excluderea probelor este puternic influențată de drepturile constituționale. De exemplu, doctrina "fruit of the poisonous tree" exclude nu doar probele obținute ilegal, dar și pe cele derivate din probele ilegale. Excluderea probelor este

utilizată ca un mecanism de descurajare pentru a preveni încălcările drepturilor constituționale de către autoritățile de aplicare a legii.

În sistemul de drept comun, judecătorii au o discreție semnificativă în a decide asupra excluderii probelor. Ei pot evalua dacă utilizarea probelor ar compromite un proces echitabil sau ar submina administrarea justiției. Sistemul de drept comun se bazează pe precedente și reguli clare de excludere a probelor și jurisprudența joacă un rol crucial în determinarea modului în care probele sunt excluse.

În sistemele de drept continental, regulile de excludere a probelor sunt adesea codificate în legi și coduri procedurale. Aceste reguli sunt mai puțin flexibile și lasă mai puțin loc pentru interpretare judiciară. Sistemul de drept continental pune un accent puternic pe legalitatea procedurilor. Probele obținute cu încălcarea normelor legale sunt, în general, excluse pentru a asigura respectarea strictă a legii.

Excluderea probelor în dreptul continental este mai puțin orientată spre descurajarea comportamentului ilegal al autorităților și mai mult spre menținerea integrității procesului judiciar. Accentul este pus pe legalitatea și corectitudinea procedurii, mai degrabă decât pe protejarea drepturilor individuale prin excluderea probelor.

Bibliografia

1. Danny Marrero, 'Cognitive Agendas and Legal Epistemology' (MA Thesis, University of Arkansas, 2011); Larry Laudan, *Truth, Error, and Criminal Law: An Essay in Legal Epistemology* (Cambridge University Press, 2006).
2. Kenneth Ugwuokpe, *Evidence Exclusion And The Epistemic Search For Truth In Criminal Trials In The United States, Canada, Nigeria And Australia*. accesat la [04.04.2024]. Disponibil: https://law.adelaide.edu.au/ua/media/2700/alr_44-1_06_ugwuokpe.pdf.
3. Leatham (1861) 8 Cox CC 498, 501; HL Ho, 'The Fair Trial Rationale for Excluding Wrongfully Obtained Evidence' in S Gless and T Richter (eds), *Do Exclusionary Rules Ensure a Fair trial? A Comparative Perspective on Evidentiary Rules* (Springer 2019) 290).
4. Y Ma, 'Comparative Analysis of Exclusionary Rules in the United States, England, France, Germany, and Italy' (1999) 22 *Policing* 280.
5. *Police and Criminal Evidence Act 1984*, accesat la [04.04.2024]. Disponibil: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1984/60/contents>.
6. *Italian Code of Criminal Procedure*. accesat la [06.04.2024]. Disponibil: <https://canestrinilex.com/assets/Uploads/pdf/cf70b10e21/Italian-Code-of-Criminal-Procedure-canestriniLex.pdf>
7. M Panzavolta, *Contributo allo studio dell'invalidità derivata*. accesat la [07.04.2024]. Disponibil: <https://www.arasedizioni.com/catalogo/contributo-allo-studio-dellinvalidita-derivata-nel-processo-penale/>.
8. *Constituția Republicii Italia*. accesat la [07.04.2024]. Disponibil: <https://constitutii.wordpress.com/wp-content/uploads/2013/01/italia.pdf>